

**Dot. „Wykonanie prac konserwatorskich murowanej
kapliczki z I poł. XIX w. w miejscowości
Majdan Zbydniowski z rzeźbą drewnianą,
polichromowaną przedstawiającą
Św. Jana Nepomucena z 1 ćw. XIX w.”**

OPRACOWAŁ:

konservator dzieł sztuki
Radomir Dawidziak

mgr RADOMIR DAWIDZIAK
Artysta Plastyk
Konservator Dzieł Sztuki
38-302 Bzyszów, ul. Nazimka 2/34
tel. 0-17 857-75-78, kom. 0808-750-884
Dyplom ASP 6155 • e rad@rad173@wp.pl

Rzeszów, czerwiec 2023 r.

Dane inwentaryzacyjne:

Nazwa obiektu - kapliczka z I ćw. XIX w. w miejscowości Majdan Zbydniowski z rzeźbą drewnianą, polichromowaną przedstawiającą Św. Nepomucena z I poł. XIX w.

Numer Rejestru zabytków - brak

Lokalizacja- Majdan Zbydniowski działka numer ewid. 707 obręb 0007, jednostka ewidencyjna 181806_2 Zaleszany. Usytuowana w części wsi zwanej Baranówka, po lewej stronie drogi powiatowej do Zbydniowa

Czas powstania -1 ćw. XIX

Właściciel- Gmina Zaleszany.

Program opracowany na podstawie materiałów i informacji uzyskanych od inwestora, dostępnych opracowań, archiwum WUOZ oraz rozpoznania obiektu w terenie (ogłędziny), ewidencji rysunkowej oraz dokumentacji fotograficznej.

I. Historia... i charakterystyka obiektu.

„Jan urodzony ok. 1350 r., prawdopodobnie w Pomuku (dziś Nepomuk w pilzneńskim kraju) w Czechach, zmarły 20 marca 1393 r. w Pradze, jest świętym Kościoła katolickiego jako Jan Nepomucen. Pomimo tak ogromnego znaczenia dla nie tylko kulturowego krajobrazu znacznej części Europy, potwierdzonego tysiącami wizerunków w kościołach, figur i pomników wolno stojących oraz rzeźb kapliczkowych, jest jedną z najbardziej kontrowersyjnych postaci hagiografii[^]

Historyczny Jan był bliskim współpracownikiem biskupa praskiego i wplątał się w walkę o władzę między tronem a ołtarzem, co skończyło się dla niego śmiercią. 300 lat później został wyciągnięty z grobu (dosłownie) i postawiony znowu do walki. Tym razem został żołnierzem kontrreformacji. Pojawiła się w obiegu historia jakoby był spowiednikiem królowej Zofii,

żony króla Wacława IV. Ten ostatni chciał wymóc na Janie szczegóły dotyczące spowiedzi swej małżonki, w której ta miałaby przyznać się do zdrady, jednak kapłan odmówił, za co miał ponieść męczeńską śmierć. Jan Nepomucen tak naprawdę nie pełnił żadnych funkcji dworskich i nie był wcale spowiednikiem królowej. Jezuici zmyślili ten wątek, bo potrzebne im to było do użycia przeciwko protestantom, kwestionującym spowiedź indywidualną. W swojej propagandzie posuwali się do twierdzeń, że księża współpracują z katolicką władzą świeckich i denuncjują wiernych. W społeczeństwie czeskim i śląskim, które były w większości protestanckie, takie opowieści padały na podatny grunt. Dlatego pojawił się św. Jan Nepomucen ze swoim cudownie zachowanym językiem. W ciągu pierwszych lat po beatyfikacji i kanonizacji powstała ogromna liczba pomników wolno stojących świętego. Wolno stojących, bo były czymś w rodzaju "plakatów reklamowych". Mówiły wiernym, ale też niechodzącym do kościoła, że te wszystkie protestanckie opowieści to nieprawda. Miały budzić zaufanie do spowiedzi. Dziś również kościół przyznaje, że to legenda. Oczywiście Jan był męczennikiem. Zginął za kościół, ale ta kwestia, która przy beatyfikacji była pierwszoplanowa (męczeństwo za utrzymanie tajemnicy spowiedzi) jest teraz niewygodna i niepodnoszona, a sam święty też schowany został w cień. W rzeczywistości konflikt z królem Wacławem IV, który doprowadził Jana do męczeńskiej śmierci, dotyczył personaliów opata klasztoru Benedyktynów w Kladrubach, którego arcybiskup dobrał wbrew woli władcy, a przyszłemu świętemu jako przedstawicielowi metropolity przyszło za to zapłacić bezpośrednio.

Święty Jan Nepomucen posiada charakterystyczne atrybuty: klucz, kłódka, zapieczętowany list, łaciński napis *tacui* - milczałem, most (z którego został zrzucony), wieniec z pięciu gwiazd, a także język. To nawiązanie do wspomnianej wyżej legendy o męczeńskiej śmierci kanonika praskiego z powodu dotrzymania tajemnicy spowiedzi królewskiej małżonki Zofii przed chcącym odkryć jej tajemnice porywczym królem Czech i Niemiec Wacławem IV, promowanej przez rozwijających kult Jana z Pomuka jezuitów. Podczas ekshumacji dokonanej w 1719 r. przed beatyfikacją, ponad 300 lat po śmierci Jana, okazało się, że jego język oparł się upływowi czasu i pozostał nienaruszony. Język znajduje się w relikwiarzu w katedrze św. Wita na Hradczanach w Pradze. Corocznie 16 maja odbywa się uroczystość pokazania wiernym tej relikwii. Odpust z tej okazji nazywany jest popularnie "Świętem Pokazania Języka" i odbywają się podczas niego konkursy związane z pokazywaniem tej części ciała. Badania przeprowadzone w latach 70. XX w. potwierdziły, że jest to fragment zachowanej tkanki ludzkiej lecz nie języka, tylko mózgu.

Święty przedstawiony jest zazwyczaj w kontrapoście. Odziany w tradycyjne szaty kapłańskie prałata według mody z okresu kontrreformacji: sutanna, rokieta (ozdobna komża), mantolet (peleryna). Na głowie zwykle ma biret, nad nią aureolę. Najczęściej spogląda na trzymany na ramieniu krzyż z ułożoną do niego równolegle palmą męczeńską."

http://kapliczki.org.pl/kapliczki/%C5%9Awi%C4%99ty_Jan_Nepomucen

Murowana kapliczka z drewnianą rzeźbą |w. Jana Nepomucena znajduje się we wsi Majdan zbydniowski na działce numer ewid. 707 obręb 0007, jednostka ewidencyjna 181806 2 Zaleszany.

Kapliczka przykryta jest dwuspadowym dachem, krytym blachą falistą z imitacją dachówki w kolorze jasny grafit z drewnianą podsiębitką w trójkącie szczytowym zarówno z przodu jak i z tyłu, wspartym na czterech murowanych, tynkowanych kolumnach z kanelowaniem?. Przestrzeń pomiędzy dwoma tylnymi kolumnami wypełniona została murowaną i tynkowaną ścianą stanowiącą tło dla figury. Kolumny wsparte zostały na cokołach połączonych parami prawa i lewa strona w kształcie kubizującej litery C, tynkowanych, wykończonych tzw. nakrapianką (wtórne fakturowanie przy użyciu zaprawy cementowej lub cementowo-wapiennej) Na sześciennym, murowanym i tynkowanym cokole umieszczona została drewniana figura Św. Jana Nepomucena wysokości około 150cm.. Kapliczka powstała w I ćw. XIX w ? tak wynika z opisu GEZ (Karta Adresowa Zabytku Nieruchomego - mgr Piotr Błasiak maj 20212) . i jest obiektem o typowej w okolicy formie (podobne kaplice o konstrukcji kolumnowej, powstałe również w I poł. XIX w. znajdują się w Stalowej Woli i Turbi).

Technika wykonania

Kapliczka wymurowana została z czerwonej wypalanej cegły z wapienno-piaskową zaprawą murarską. Na powierzchnię wątku ceglanego nałożono tynk wapienno-piaskowy. W tynku wykonano profilowanie głowic i baz kolumn oraz (kanelowanie na ich trzonach ?). Powierzchnia tynku pokryta kilkakrotnie warstwami farb wapiennych w kolorystyce bieli, żółci i zieleni.

Rzeźba Św. Jana Nepomucena we wnętrzu kapliczki wykonana została z drewna liściastego, prawdopodobnie lipowego. Rzeźba jest pełna, opracowana snycersko także od odwrocie. Atrybuty Św. Jana Nepomucena (nie zachowały się) z pewnością wykonano z osobnych kawałków drewna. Pierwotnie na powierzchnię rzeźby nałożono warstwę zaprawy kredowo- klejowej. Polichromia rzeźby wykonana została w technice olejnej(?).

II. Stan zachowania i przyczyny zniszczeń

Kapliczka zachowała się w złym stanie. Widać wiele problemów zarówno technicznych jak i wiele przekształceń plastyczno - estetycznych związanych z poprzednimi pracami (renowacyjnymi). Głównym czynnikiem niszczącym ściany i wątek ceglany jest mocne zawilgocenie budynku spowodowane brakiem izolacji pionowej i poziomej oraz namakanie ścian wodą z pobliskiej ruchliwej jezdni. Woda ta w sezonie zimowym połączona z solanką powoduje magazynowanie w tynku i wątku znacznych ilości rozpuszczonych soli, które po odparowaniu wody krystalizują i powodują osłabienie, osypywanie się i odpadanie dużych połaci tynku. Przy tak dużym zawilgoceniu, dodatkowym czynnikiem niszczącym jest błąd technologiczny, który popełniono podczas ostatnich prac remontowych. Na całą powierzchnię cokołową został nałożony styropian na kleju blokujący odparowywanie wilgoci, obłożony jeszcze siatką elewacyjną oraz wykończony klejem i finalnie pomalowany kryjąco farbą elewacyjną?. Wymienione zostało pokrycie dachowe, oryginalne (prawdopodobnie zostało zniszczone lub zamienione w kolejnej następującej po sobie renowacji...) Zdjęcia archiwalne kapliczki jakie można znaleźć w zbiorach archiwalnych Internetu.

Przedstawiają stan z przed kilkunastu- kilkudziesięciu lat... ukazując również nie oryginalny wygląd kapliczki, ale daje się zauważyć, iż kolorystyka figury Św. Jana Nepomucena jest inna niż obecnie, cokoły kolumn i kapliczki są odsłonięte a dach pokryty jest dachówką cementową. Nie ma przekazu, iż kiedyś było to pokrycie dachowe typu np. gont, analizując inne kapliczki z tego regionu możemy domniemywać, że mogło to być pokrycie blachą miedzianą na felc (?) I takie też założenia na tym etapie zostaną zaproponowane.

Drewniana rzeźba Św. Jana Nepomucena wykazuje mocno zaawansowany stopień zniszczeń. Przez blisko dwieście lat podlegała bezpośrednim wpływom zewnętrznych warunków

klimatycznych. Wahania temperatury i wilgotności oraz zamakanie rzeźby spowodowały pęcznienie i osypywanie się pierwotnych warstw polichromii, które w rezultacie uległy zupełnej destrukcji. Obecnie zachowana dekoracja malarska powierzchni jest skutkiem renowacji figury przeprowadzanych na przestrzeni ostatnich dziesięcioleci. Kolejną przyczyną destrukcji drewna jest żerowanie w nim owadziach szkodników drewna. Ślady ich działania widoczne są na całej powierzchni rzeźby w postaci licznych otworów oraz miękkiej, zapadającej i osypującej się struktury drewna. Intensywność żerowania insektów w strukturze drewna wzrasta w dogodnych warunkach podwyższonej temperatury i wilgotności. Przez ich działalność powstaje w strukturze drewna gęsta sieć korytarzy powodująca powolną jego dezintegrację. Prawdopodobnie z tego powodu nie zachowały się fragmenty formy rzeźbiarskiej figury. Widać również uszkodzenie mechaniczne na cokole, w szacie, w brodzie i wielu innych elementach. Na prawej i lewej dłoni widać brak poszczególnych palców. Rzeźba Św. Nepomucena nie posiada również atrybutów i na tym etapie nie jesteśmy w stanie wskazać jakich. Analiza oryginalnych warstw i formy, która uczytelni się podczas realizacji prac konserwatorskich, po usunięciu przemalowań i innych wtórnych doróbek, powinna pozwolić na ustalenie co miał Św. Jan Nepomucen w rękach. Zgodnie z ikonografią najprawdopodobniej gałązkę oliwną w ręce prawej symbolizującą męczeńską śmierć i krucyfiks w ręce lewej - o czym miałby świadczyć gest wyrażony „ruchem” i otwór w ręce prawej rzeźby Jana.

III. Wnioski i założenia konserwatorskie.

Murowana kapliczka wymaga niezwłocznego remontu. Przed przystąpieniem do prac konserwatorskich niezbędne jest wykonanie odpływu wody migrującej w fundament budynku od strony jezdni. Następnie konieczne będzie odslonięcie fundamentów, usunięcie zniszczonych partii tynków oraz osuszenie wątku ceglanego. Wykonać należy izolację pionową fundamentów oraz drenaż połączony z zasypaniem fundamentu żwirem o zróżnicowanej gradacji pozwalającym na odparowywanie wody z podłoża w najbliższej okolicy budynku. Po wykonaniu badań stratygraficznych murów i tynków, usunąć należy warstwy przemalowań, ocieplenie i wszelkiego rodzaju niefachowe uzupełnienia. Wykonać wzmocnienie strukturalne krzemianowym impregnatem nie hydrofobowym zarówno wątku jak i zachowanych warstw. Należy zdjąć wtórne pokrycie dachowe, dokonać rewizji konstrukcji daszku. Jeśli zajdzie potrzeba wymienić belki wraz z deskowaniem na nowe, impregnowane zgodnie ze sztuką dekarską i z uwzględnieniem oryginalnego układu. Należy odtworzyć pokrycie dachowe blachą miedzianą na felc - uwzględnić należy również możliwość wykonania orynnowania zbierającego wodę z dwuspadowego daszku z odprowadzeniem jej za kapliczkę na południe z możliwością zastosowania rynien ze spustem lub po prostu zakończonych (żygaczami) od strony południowej z uwzględnieniem spójności materiałowej - blacha miedziana. Następnie zakłada się zrekonstruowanie tynków w miejscach ubytków z zastosowaniem tynków solochłonnych bez zawartości cementu. Remontowi poddać należy powierzchnie drewniane podsiębitki i facjaty -jeśli okaże się oryginalna, jeśli nie, należy ją wymienić na drewno sezonowane, zaimpregnowanie, zabezpieczone na warunki zewnętrzne

z uwzględnieniem ustalonej kolorystyki. Jeśli będziemy je konserwować - drewno należy odczyścić z przemalowań, poddać zabiegowi dezynsekcji i dezynfekcji oraz wzmocnieniu strukturalnemu metodą impregnacji wzmacniającej. Najbardziej zniszczone fragmenty drewna zostaną wymienione. Powierzchnię drewna należy zabezpieczyć farbą o kolorystyce zgodnej z pierwotną. Powierzchnia ścian na koniec pokryta zostanie warstwą farby krzemianowej o kolorystyce zgodnej z pierwotną.

Rzeźba Św. Jana Nepomucena po konserwacji przeznaczona będzie do kultu. W związku z takim przeznaczeniem zakłada się wykonanie pełnej konserwacji technicznej i estetycznej. Zabiegi techniczne mają na celu zatrzymanie procesów niszczących rzeźbę, wzmocnienie struktury drewna, wykonanie zabiegu dezynsekcji i dezynfekcji, usunięcie zafalszowujących przemalowań i innych wtórnych warstw oraz odsłonięcie i uczytelnienie istniejących warstw oryginalnych. Zakłada się rekonstrukcję niezachowanych partii oryginalnej polichromii, także scalenie kolorystyczne metodą naśladowczą oryginalnych warstw malarskich oraz odtworzenie i uzupełnienie ewentualnych srebrzeń lub złocień.

IV. Program prac konserwatorskich.

A. Murowana kapliczka.

1. Zabezpieczenie terenu prac.
2. Wykonanie dokumentacji fotograficznej obiektu przed konserwacją.
3. Wykonanie badań stratygraficznych i technologicznych użytych materiałów.
4. Odkopanie, naturalne osuszenie, wzmocnienie strukturalne środkami krzemianowymi oraz izolacja pionowa fundamentów z użyciem mas bitumicznych lub folii izolacyjnej.
5. Wykonanie drenażu fundamentów.
6. Mechaniczne usunięcie nieoryginalnych tynków, dociepleń oraz przemalowań.
7. Wzmocnienie spękań wątku ścian i kolumn metodą kłamrowania (klamry nierdzewne) i iniekcji (np. Remmers Aida Iniektionshleim)
8. Wykonanie dezynfekcji murów i kamienia przy użyciu np, Remmers BFA.
9. Miejscowe wzmocnienie struktury cegieł i pierwotnych tynków metodą impregnacji np. środkiem Remmers Steinfestiger 300 (niehydrofobowym).
10. Wymiana cegieł murów wykazujących ponad 50% zniszczenie (taszlowanie cegłą rozbiórkową o zbliżonych wymiarach).
11. Uzupełnienie tynków ścian przy użyciu gotowych zapraw renowacyjnych np. WTA (tynki wielowarstwowe, szerokoporowe zapobiegające wykwitom soli).
12. Odczyszczenie powierzchni drewnianych podsiębitki oraz deskowanego tympanonu z wtórnych przemalowań, dezynsekcja i dezynfekcja drewna środkiem HylotoxQ, impregnacja wzmacniająca drewna środkiem Hekol I 50, malowanie powierzchni drewna farbami do stosowania zewnętrznego (kolorystyka i technologia ustalona zostanie po wykonaniu badań konserwatorskich) lub

wykonanie nowej zgodnie z techniką i technologią oryginału.

13. Usunięcie wtórnego pokrycia dachowego.
14. Przegląd drewnianej konstrukcji dachu (jeśli zajdzie potrzeba wymiana części lub całości na nowe, sezonowane oraz zaimpregnowane drewno zgodne z oryginałem).
15. Pokrycie dachu blachą miedzianą na felc.
16. Wykonanie orynnowania dachu po obu stronach wraz ze spustem lub żygaczami w materiale spójnym z pokryciem dachowym- miedź (czy to będzie spust jednostronny czy dwu lub żygacze po obu stronach należy to ustalić z WUOZ Tarnobrzeg.)
17. Malowanie tynków farbą krzemianową zgodnie z ustaloną kolorystyką
18. Wykonanie opisowej i fotograficznej dokumentacji konserwatorskiej według obowiązującego schematu.

B. Drewniana rzeźba Św. Jan Nepomucen.

1. Usunięcie z powierzchni rzeźby luźnych nawarstwień w postaci kurzu i brudu przy pomocy miękkich pędzli.
2. Staranne usunięcie wszelkich elementów metalowych (gwoździ) metodami mechanicznymi przy użyciu kleszczy i obcęgow.
3. Usunięcie warstw przemalowań. Wybór metod i środków do usuwania przemalowań poprzedzony zostanie próbami na ich skuteczność i bezpieczeństwo dla warstw oryginalnych leżących głębiej. Proponuje się sporządzenie mieszanin rozpuszczalników, a w przypadku ich niepełnej skuteczności zabieg wspomagany będzie metodą mechaniczną z zastosowaniem skalpeli.
4. Przeprowadzenie dezynsekcji środkiem owadobójczym Hylotox Q metodą kąpieli.
5. Przeprowadzenie zabiegu impregnacji w celu wzmocnienia drewna i warstw osłabionej zaprawy i polichromii. Proponuje się zastosowanie metod kąpieli przez całkowite zanurzenie obiektu w impregnacjie lub podciągania kapilarnego połączonego z powlekaniami.

Jako impregnat użyty zostanie 15% roztwór Hekolu I 50 (żywica akrylowa w octanie etylu lub toluenie, z 1-1,5% dodatkiem roztworu tymolu w alkoholu metylowym jako środka owado i grzybobójczego. Wcześniej wykonane zostaną próby na oddziaływanie rozpuszczalników na warstwę polichromii.

6. Podklejenie odspojonych warstw zapraw i polichromii klejem glutynowym 5%.
7. Rekonstrukcja niezachowanych fragmentów rzeźby na podstawie analogii i uzupełnienie ubytków drewna masą epoksydową o własnościach drewna Araldit SV I HV36 z pyłem drzewnym.
8. Uzupełnienie ubytków zapraw kredowo-klejowych.
9. Uzupełnienie warstw polichromii oraz rekonstrukcja polichromii na zrekonstruowanych detalach farbami żywicznymi Maimerii Restauro. Uzupełnienie ewentualnych, odsłoniętych podczas prac konserwatorskich, warstw złocień i srebrzeń.
10. Zabezpieczenie polichromii warstwą werniksu końcowego.
11. Wykonanie pełnej dokumentacji konserwatorskiej według obowiązującego schematu.

mgr RADOMIŁ DAWIDZIAK
Artysta Plastik
Konserwator Dziej Sztuki
55-302 Rzeszów, ul. Nazimka 2/34
tel. 0-17 887-75-78, kom. 0600-760-664
Dyplom ASP 2155 • dawidziak123@interia.pl